

CUMHURİYET DÖNEMİ ANAYASALARINDA MİLLİYETÇİLİK ANLAYIŞI

Doç. Dr. Hasan TUNÇ*

Arş. Gör. Faruk BİLİR **

I. MİLLİYETÇİLİK KAVRAMI

Milliyetçilik, aynı millete mensup kişilerin duydukları; bir arada, bağımsız bir hayat sürmek ve bu kişilerin sevgi ve saygı hisleri ile milletine bağlanarak, teşkil ettikleri toplumu yüceltmek isteğidir¹.

Bir başka tanımla milliyetçilik, yani milliyet duygusu, bir toplumda kişilerin kendilerini bütüne bağlı ve onun bir unsuru olarak hissetmeleri ve o toplum için varlıklarını ortaya koymaya hazır olmaları demektir².

Bir toplumun millet olabilmesi için klasik tarifte ırk, dil, din, kültür gibi objektif ölçüler aranır da, günümüz toplumlarında, kader, kıvanç, tasa birliği ve birlikte yaşama arzusu gibi unsurlar ön planda gelmektedir³. Yani günümüz toplumlarında milliyetçilik, kişilerin soy bağından daha çok, kişilerin iradesini esas almaktadır. Milliyetçilikte ilk ve en önemli husus, bağımsız bir devlet olma iradesindedir ve daha sonra, egemenlik, eşitlik ve hürriyet kavramlarında birleşir⁴. Ancak milliyetçilik, yalnız kendisine değil, diğer devletlerinde milli bağımsızlığına saygı gösterir⁵.

Milliyetçilik akımı milliyet gerçeğinden hareket eder ve ona dayanır. Milliyetçilik, aynı millete mensup kişilerin içinde buldukları toplumu yüceltme isteği şeklinde ortaya çıkar. Yani, milliyetçilik milletin

* S. Ü. Hukuk Fakültesi Öğretim Üyesi.

** S. Ü. Hukuk Fakültesi Araştırma Görevlisi.

¹ARSLAN, Süleyman, 'Atatürk Milliyetçiliği', 100. yıl Atatürk Konferansları, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı Yayını, Ankara 1981, s.18.

²IRMAK, Sadi, 'Atatürkçülüğün İlkeleri', Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, C.5, Sayı 15, Temmuz 1989, s.508.

³IRMAK, s.508.

⁴ARSLAN, s. 16.

⁵TÜZÜN, Necat, 'Atatürk Milliyetçiliği', Ankara 1987, s. 5.

varlığını geliştirme, onun güç ve kuvvetini artırma ve ülkeyi koruma hususunda her türlü fedakarlığa katlanmayı ifade eder⁶.

Yine milliyetçilik, aynı millete mensup kişilerin sevgi ve saygı hisleriyle milletine bağlanmasını gerektirir⁷.

Bizim burada inceleme konumuz Anayasal milliyetçiliktir. Biz bu konuyu anayasalarımızda düzenlendiği şekliyle ele alacağız.

II ANAYASALARIMIZDA MİLLİYETÇİLİK ANLAYIŞI

1921 Anayasasında Milliyetçilik ilkesine yer verilmemiştir. Sadece Anayasanın 1. maddesinde, Egemenliğin kayıtsız ve şartsız millete ait olduğu belirtilmiştir.

Kurtuluş savaşı döneminde, milliyetçilik önemli bir rol oynamış, ulusal bağımsızlığa kavuşmamızda etkili olmuştur. Kurtuluş savaşı ile birlikte, Türk milliyetçiliği, ırkçı olmayan, ölçülü, barışçıl, insancıl ve Misakı Milli sınırları içinde kalan bir milliyetçilik olarak gelişmiştir⁸.

Milliyetçilik 1924 Anayasasına, 1937 yılında yapılan değişikliklerle girmiştir. 1924 Anayasasında 3115 Sayılı ve 5.2.1937 günlü Kanunla yapılan değişiklikle, Anayasasının 2. maddesinde, CHP'nin altı oku olarak bilinen ilkeler düzenlenmiştir. Bu maddeye göre, 'Türkiye Devleti Cumhuriyetçi, Milliyetçi, Halkçı, Devletçi, laik ve Devrimcidir'. Ancak belirtmek gerekir ki, CHP parti programında Anayasaya aktarılan milliyetçilik ilkesinin, ırkçı olmayan, ölçülü, ılımlı, barışçı ve her milletin insanlığa değerli hasletlerini takdir ve teşvik eden bir iyilik unsuru olduğu açıklanmıştır⁹. Ayrıca, 1924 Anayasasının 88. maddesinde de 'Türkiye'de din ve ırk ayırdedilmeksizin vatandaşlık bakımından herkese "Türk" denir' hükmüne yer verilmiştir.

1924 Anayasasında, Cumhuriyetin nitelikleri arasında yer alan milliyetçilik ilkesi yerine, 1961 Anayasasında "Milli devlet" kavramına yer verilmiştir. 1961 Anayasasının başlangıç kısmında aynı zamanda "Türk Milliyetçiliği" kavramına yer verilmiştir. Buna göre Türk milliyetçiliği, 'Bütün fertlerini, kaderde, kıvançta ve tasada ortak,

⁶ARSLAN, s. 16.

⁷ARSLAN, s. 16.

⁸GÖZÜBÜYÜK, Şeref, Anayasa Hukuku, Ankara 1995, s. 135.

⁹DEMİR, Fevzi - KARATEPE, Şükrü, Anayasa Hukukuna Giriş, İzmir 1986, s. 162.

bölünmez bir bütün halinde, milli şuur ve ülküler etrafında toplayan ve milletimizi, dünya milletleri ailesinin eşit haklara sahip şerefli bir üyesi olarak milli birlik ruhu içinde daima yüceltmeyi amaç bilen ' bir milliyetçiliktir (An. Baş. paragraf 3).

1961 Anayasasının Kurucu Mecliste görüşülmesi sırasında bu konu uzun tartışmalara neden olmuştur. 'Milli devlet' kavramı taraftarları, milliyetçiliğin anlamı açık olmayan bir kavram olduğunu, mesela Almanya ve İtalya'da kurulmuş olan Nasyonal Sosyalist ve Faşist rejimlerin de kendilerini milliyetçi olarak adlandırdıklarını ileri sürmüşlerdir. Bu tartışmalar sonucunda, ortalama bir yol kabul edilmiştir. Buna göre, 1961 Anayasasının 2. maddesinde 'Milli devlet' kavramının kullanılması kabul edilmiş, buna karşılık Anayasanın Başlangıç bölümünde Türk Milliyetçiliğinin uzun ve ayrıntılı bir tanımının yer alması benimsenmiştir. Bu yolla milliyetçilik ilkesinin, yanlış anlama ve yorumlara yol açması önlenmeye çalışılmıştır¹⁰.

1982 Anayasası, herhangi bir yanlış yoruma yer vermemek için, ikinci maddesinde cumhuriyetin nitelikleri arasında 'Atatürk Milliyetçiliği' kavramının kullanılmasını benimsemiştir. Bu madde uyarınca, 'Türkiye Cumhuriyeti, toplumun huzuru, milli dayanışma ve adalet anlayışı içinde, insan haklarına saygılı, Atatürk Milliyetçiliğine bağlı, başlangıçta belirtilen temel ilkelere dayanan, demokratik, laik ve sosyal bir hukuk devletidir' (An. md. 2).

1982 Anayasasının hazırlık çalışmalarından ve ikinci madde gerekçesinden anlaşılacağı gibi, 'Atatürk Milliyetçiliği' ile 'Türk Milliyetçiliği' eş anlamda kullanılmıştır¹¹. Nitekim, 1982 Anayasasının ikinci madde gerekçesinde belirtildiği gibi, 'Türkiye Cumhuriyeti herşeyden önce Atatürk Milliyetçiliğine bağlı; yani bütün fertlerinin kaderde, kıvançta ve tasada ortak, bölünmez bir bütün halinde, diğer bir deyişle, milli dayanışma ve adalet anlayışı içerisinde yaşayan bir toplumdur.'

Atatürk'ün milliyetçilik anlayışı, 1982 Anayasasının Başlangıç bölümünde de çeşitli şekillerde ifade edilmiştir. Buna göre Türk Milleti, 'dünya milletleri ailesinin eşit haklara sahip şerefli bir üyesi'dir (Baş. Paragraf 2). Yine Başlangıcın 7. paragrafında, 'Topluca Türk

¹⁰ÖZBUDUN, Türk Anayasa Hukuku, Ankara 1998, s. 52.

¹¹GÖZÜBÜYÜK, s. 135.

vatandaşlarının milli gurur ve iftiharlarda, milli sevinç ve kederlerde, milli varlığa karşı hak ve ödevlerde, nimet ve külfetlerde ve millet hayatının her türlü tecellisinde ortak olduğu, birbirinin hak ve hürriyetine kesin saygı, karşılıklı içten sevgi ve kardeşlik duygularıyla ve ‘Yurtta sulh, cihanda sulh ‘ arzu ve inancı içinde, huzurlu bir hayat talebine hakları bulunduğu’ belirtilmiştir

III ANAYASAL MİLLİYETÇİLİK

Yukarıda belirttiğimiz gibi,1982 Anayasasında, ‘Atatürk Milliyetçiliği’ ile ‘Türk Milliyetçiliği’ eş anlamda kullanılmıştır. Atatürk Milliyetçiliğinden, 1982 Anayasasının giriş kısmında belirtilen Türk Milliyetçiliğini anlamak gerekir. Yine şunu ifade etmek gerekir ki, 1982 Anayasası bu düzenlemeleri ile, Türkiye Cumhuriyetine hakim olan milliyetçilik anlayışının niteliği üzerinde gereksiz tartışmalara gidilmesi ihtimalini ortadan kaldırmıştır¹².

Yine bu düzenlemeler gösteriyor ki, 1961 ve 1982 Anayasalarının benimsedikleri milliyetçilik anlayışı Anayasal milliyetçilik anlayışıdır. Çünkü, her iki Anayasada da milliyetçilik anlayışı, ırk, dil ve din gibi objektif benzerliklere göre değil; kader, kıvanç ve tasa ortaklığına ve birlikte yaşama arzusuna dayanan subjektif milliyetçilik anlayışı olduğu görülmektedir¹³.

Bu anlayışın doğal sonucu da, 1961 ve 1982 Anayasalarına yansımıştır. Nitekim, 1982 Anayasası, 1961 Anayasası gibi ‘Türk devletine vatandaşlık bağı ile bağlı olan herkes Türktür’ hükmüne yer vermiştir (An.md.66)¹⁴. Dolayısıyla, Türk anayasa sisteminde ve Atatürk milliyetçiliğinde federal bir devlet yapısı ve farklı vatandaşlıklar söz konusu olamaz. Devletin temeli tek ulus ve tek millet gerçeğine dayanır. Yani Türkiye Cumhuriyeti, tek millete; Türk milletine dayanan üniter devlettir¹⁵. Başka bir ifadeyle, Türkiye Cumhuriyeti geçmişteki çeşitli imparatorluklar gibi birçok milletleri biraraya getiren çok milletli bir devlet değildir.

¹²ÖZBUDUN, s. 52.

¹³ÖZBUDUN, s. 53.

¹⁴Aynı hüküm 1961 Anayasasının 54. maddesinde düzenlenmiştir.

¹⁵KOCAOĞLU, A. Mehmet, Anayasa Hukuku, Ankara 1998, s. 352.

Bu düzenlemelerin bir başka sonucu da, Türk devletine vatandaşlık bağı ile bağlı olan herkesin Türk kabul edilmesi ve bunlar arasında ırk, dil, din, kabile, sınıf ve zümre farkı gözetilmemesidir. Bu düzenlemeler, kader, kıvanç ve tasada ortaklık ile, birlikte yaşama arzu ve iradesini esas kabul eder¹⁶. Hatta, Atatürk Milliyetçiliğine göre, bir kimsenin 'Türküm' demesi, Türk milletine mensup olması için yeterlidir ve ona devletin Türklere millet olarak sağladığı bütün hakları sağlar¹⁷.

Anayasamızın benimsediği Atatürk Milliyetçiliği, aynı zamanda, 'akılcı, çağdaş, medeni, ileri dönük, demokratik, insani ve barışçıdır'. Yine Atatürk milliyetçiliği, sosyalizm ve komünizm gibi milliyetçiliği reddeden akımlara karşı olduğu gibi, faşizm ve nasyonel sosyalizmdeki gibi, ırkçılığa, şovenizme ve saldırganlığa da karşıdır¹⁸.

Atatürk milliyetçiliği birleştirici ve bütünleştiricidir. Atatürk'ün tanımıyla, 'Bir harçtan yani aynı kültürden olan insanların oluşturduğu topluluğa ya da cemiyete millet' denir. Atatürk'e göre, geçmişte beraber ya da birlikte yaşamış, halen beraber yaşayan, tarihsel süreç içinde kazanmış oldukları zengin miras ve ortak değerleri korumak, gelecekte de birlikte yaşamak arzu ve iradesini gösteren toplumlara millet denir¹⁹. Anayasa Mahkemesi de, Anayasamızın bu milliyetçilik anlayışını şu görüşleriyle ifade etmiştir:

'Türkiye Cumhuriyeti, milliyetçiliğe büyük önem vermiş ve bu kavram anayasalarda temel ilke olarak yer almıştır. Atatürk Milliyetçiliği, ülke ve ulus bütünlüğünü koruyan temel ilkedir. Türkiye Cumhuriyeti Atatürk Milliyetçiliğine içtenlikle bağlıdır. Eşitlikçi ve birleştirici içeriğiyle çağdaş anlayışı yansıtan Atatürk Milliyetçiliği toplumsal dayanışmanın güvencesidir. Atatürk Milliyetçiliği, yaşamsal ve bilimsel gerçek olarak benimsenmiştir. Bu tarihsel ilke aynı zamanda ulusal varlığın korunmasına ve yüceltilmesine hizmet edecek yaşam anlayışı ve biçimidir. İnsancıl, uygar ve barışçıdır. Kardeşliği, sevgiyi, dayanışmayı ve çağdaş evrensel değerleri kucaklar²⁰.

¹⁶KOCAOĞLU, s. 352.

¹⁷DAL, Kemal, Türk Esas Teşkilat Hukuku, Ankara 1986, s. 135-136.

¹⁸ÖZBUDUN, s. 52; KOCAOĞLU, s. 352.

¹⁹ÖZBUDUN, s. 52.

²⁰E.1991/2, K. 1992/ 1, k.t.10.7.1992, AMKD, Sayı 28(2), s. 799.

‘Anayasa, Türk Devleti’ne vatandaşlık bağı ile bağlı olan herkesi resmîyette Türk adıyla tanıtan birleştirici ve bütünleştirici bir milliyetçilik anlayışına sahiptir. Devletin, ülkesi ve ulusuyla bölünmez bütünlüğü, bu çağdaş milliyetçilik anlayışının belirgin niteliklerinden birini oluşturmaktadır’²¹.

Anayasa Mahkemesi kararlarından anlaşıldığı gibi, Anayasamızda düzenlenen Atatürk milliyetçiliği eşitlikçidir; eşitlik fikrine dayanır. Milleti meydana getiren fertler arasında herhangi bir ayırım gözetmez. Atatürk milliyetçiliğinin hedefi, imtiyazsız ve sınıfsız bir millet oluşturmaya çalışmaktır. Atatürk milliyetçiliğinin eşitlik anlayışı, sadece hiçbir ferde, aileye, sınıf veya zümreye imtiyaz tanınamayacağını kabul etmekle kalmaz, aynı zamanda milleti meydana getiren fertler arasında bir refah eşitliği kurmayı da amaçlar²².

Anayasamızda düzenlenen bu milliyetçilik anlayışını Anayasal Milliyetçilik olarak nitelendirebileceğimiz gibi, Modern Milliyetçilik olarak da nitelendirebiliriz. Çünkü ‘Modern milliyetçilik, kişilerin aile seceresi ile uğraşmaz, kişinin iradesini esas alır. Kendi milletinin başka milletleri tahakküm altına alacağı iddiasını da yapmaz, ancak milli haysiyetine olacak tecavüzleri en iyi şekilde bertaraf edebileceği inancını taşır. Bir yerde modern milliyetçilik yalnız kendi içinde değil, dışında da eşit şartları ve saygıyı telkin eder. Irkçılıkla ilgisi olmaz. Üstün ırk, aşağı ırk ayırımı da yapmaz. Bu şekilde milletlerarası barışın sağlanacağı inancını taşır. Atatürk’ün, “Yurtta Sulh, Cihanda Sulh” prensibi de, bu modern milliyetçiliği benimsediğini göstermektedir. Modern milliyetçilik kişileri otomatlaştıran teorileri reddeder, insanı insan olarak yüceltir’²³. Bu sebeptendir ki, milliyetçilikte hürriyet ve demokrasi esas alınmıştır. Yani milliyetçiliğin esasını, hürriyet ve demokrasi teşkil eder. Anayasamızda bu anlayışa, uygun olarak, ikinci maddesinde, Türkiye Cumhuriyetinin demokratik bir devlet olduğunu, altıncı maddesinde de Egemenliğin kayıtsız ve şartsız millete ait olduğunu belirtmiştir.

²¹E.1991 / 2, K. 1992/ 1, k.t.10.7.1992, AMKD, Sayı 28(2), s. 798.

²²ARSLAN, s. 18.

²³TÜZÜN, s. 5.

Milliyetçilik ilkesinin pratik olarak en önemli sonuçlarından biri de devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğüdür²⁴. Bu ifade, Anayasamızın başlangıç dahil bir çok maddesinde yer almıştır. Bunlar: Devletin bütünlüğü, resmi dili, bayrağı, milli marşı ve başkentinin belirtildiği 3. madde, devletin temel amaç ve görevlerini belirten 5. madde, temel hak ve hürriyetlerin sınırlandırılmasına ilişkin genel hüküm olan 13. madde, temel hak ve hürriyetlerin kötüye kullanılması yasağına ilişkin 14. maddedir. Ayrıca ilke, siyasi partilere ilişkin 68 ve 69. maddelerde, olağanüstü yönetim usullerine ilişkin 122. maddede, Üniversitelere ilişkin 130. maddede yer almıştır.

Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmezliği ilkesi, Türkiye Cumhuriyetinin bir tek devlet olduğunu, tek bir millete dayandığını belirtir. Bu ilke, ülke veya millet unsurlarında bölünme tehlikesi yaratabilecek olan her türlü ayrılıkçı akımın yasaklanmış bulunduğunu ifade etmektedir²⁵. Aynı zamanda bu ilke dış bağımsızlığın ve ülke bütünlüğünün korunması unsurlarını da içerir.

Yine, devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğü ilkesi, azınlık yaratılmasının önlenmesi, bölgecilik ve ırkçılık yasağı ve eşitlik ilkesinin korunması hususlarını içermektedir²⁶. Bu ilke, federal bir devlet yapısını ve ülkede farklı vatandaşlıkları da yasaklamaktadır. Dolayısıyla, Türkiye Cumhuriyeti hem bağımsız ve hem de egemenliğin kayıtsız ve şartsız Türk milletine ait olduğu bir devlettir. Yani Türk milletine dayanan üniter bir devlettir.

Atatürk milliyetçiliği ile devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğü arasındaki bu ilişki, Anayasa Mahkemesinin vermiş olduğu kararlardan da açıkça anlaşılmaktadır. Anayasa Mahkemesine göre, 'Etnik farklılıkları kaldıran, değişik uygulamaları olanaksız kılan, birleştirici ve bütünleştirici, Türkiye Cumhuriyetinin vazgeçemeyeceği en temel ilke olan Atatürk milliyetçiliği, vatana ve devlete bağlılığı; yurttan ve dünyada barışı öngörür. Bu ilkeye karşı olan bir görüşün ülke ve ulus bütünlüğüne de karşı olacağı kuşkusuzdur'²⁷.

²⁴RUMPF, Christian, Türk Anayasa Hukukuna Giriş, (Çev. Burak ODER), Ankara 1995, s. 50.

²⁵ÖZBUDUN, s. 53.

²⁶ÖZBUDUN, s. 68.

²⁷E. 1991/2, K. 1992/1, k.t. 10.7.1992, AMKD, Sayı 28 (1), s. 808.

SONUÇ

Milliyetçilik, memleket halkının müşterek iradesi olarak kabul edilir. Türk milliyetçiliğinin de bu anlamda üç unsuru vardır²⁸.

1. Vicdan ve duygu olarak Türk olduğunu kabul etmek,
2. Dini, dili ve mezhebi ne olursa olsun kendini Türk hissetmek; kendini Türk hisseden herkesinde Türk olduğunu kabul etmek ,
3. Bir arada ve hür yaşama azim ve kararını idame ettirmek.

Bu anlamda Türk milliyetçiliği, Türkiye’de oturan ve kaderini bu ülkeye bağlamış olan insanları Türk kabul eder²⁹. Yine bu anlamdaki milliyetçilik, Anayasalarımızda ifadesini bulan Anayasal milliyetçiliktir. Çünkü, daha önce belirttiğimiz gibi, 1961 ve 1982 Anayasalarında milliyetçilik anlayışı, ırk, dil ve din gibi objektif benzerliklere göre değil; kader, kıvanç ve tasa ortaklığına ve birlikte yaşama arzusuna dayanan subjektif milliyetçilik anlayışdır. Bu anlayışın doğal sonucu da, 1924, 1961 ve 1982 Anayasalarına yansımıştır. Nitekim, Anayasalarımız, Türk devletine vatandaşlık bağı ile bağlı olan herkesi Türk kabul etmişlerdir (1924 An. md. 88; 1961 An. md. 54; 1982 An. md. 66).

1982 Anayasasında ifadesini bulan Atatürk’ün anladığı ve benimsediği Türk milliyetçiliği, bölücü ve dağıtıcı olmayıp, hatta ırk, mezhep ve sınıf farklılıklarını bile milli birlik ve beraberlik duygusu içinde eriten, bütün vatandaşları kaynaştıran ve bütünleştiren bir milliyetçilik anlayışdır.

Yine Türk milliyetçiliği, modern milliyetçiliktir; yani akılcı ve gerçekçidir. Aynı zamanda sadece kendisine değil, diğer devletlerin de milli bağımsızlığına saygı gösterir. Anayasa Mahkemesinin bir kararında milliyetçiliğin bu yönü şekilde ifade edilmiştir: ‘Atatürk milliyetçiliği, gelişme ve ilerleme yolunda, uluslararası işlem ve ilişkilerde çağdaş uluslara uygun ve onlarla uyum içinde yürümele birlikte, Türk toplumunun özel yeteneklerini ve bağımsız kimliğini koruması olarak tanımlanan Türk milliyetçiliğinin Türk olmak mutluluğunu duyan herkesi kapsayan biçimin adıdır’³⁰.

²⁸TÜZÜN, s. 10-11.

²⁹TÜZÜN, s. 11.

³⁰E.1989/1, K.1989/ 12 ,k.t.7.3.1989, AMKD,Sayı 25,s150.

Yine bu milliyetçilik ,modern milliyetçiliktir,çünkü kişilerin aile seceresi, dili,ırkı ve dininden çok,kişinin iradesini esas alır. Yani Türk milliyetçiliğinde, belli bir millete bağlılık hissi milliyetçiliğin esasını oluşturur.

Milliyetçiliği ırkçılıkla, faşizmle, saldırganlık veya şovenizmle bir tutarak ona karşı olmak ve kötölemek, milliyetçiliğin anlamını saptırmaktır. Günümüzde, milliyet duygusu ve milliyet gerçeği, inkarı mümkün olmayan bir gerçektir. Çünkü, günümüzde milliyetçilik, manevi değerleri güçlendiren, insanları kaynaştıran, çeşitli milli kültürlerle dünyayı zenginleştiren, ilerlemeyi ve çağdaşlaşmayı hızlandıran, hürriyetleri koruyan ve demokrasiyi mümkün kılan değerler arasında yer alır³¹.

³¹FEYZİOĞLU,Turhan,'Atatürk ve Milliyetçilik',Atatürkçü Düşünce El Kitabı,Ankara 1995, s.59.

